

Rodna ravnopravnost u Srbiji

Marija Babović

Rodna ravnopravnost u Srbiji

Marija Babović

Institucionalni okvir i politike rodne ravnopravnosti

Današnje stanje rodne ravnopravnosti obeleženo je nekim elementima očuvanog nasleđa iz perioda socijalizma, produbljenih rodnih nejednakosti kao posledice tegobne tranzicije i društvene dezintegracije tokom devedesetih godina, kao i karakteristika promena sistema i struktura tokom intenzivne transformacije nakon 2000. godine. Socijalizam je napravio veliki prodor u masovnom obrazovanju žena, visokoj participaciji u radnoj snazi, ali i značajnoj političkoj i socijalnoj participaciji. Međutim, on nije otklonio protivrečnost da se uz podsticanje učešća žena u različitim oblastima javnog života, u sferi privatnih odnosa uporno reprodukuje patrijarhat, koji je ženama namenjavao vodeću ulogu u reprodukciji domaćinstva, brizi o porodici i suštinski potčinjenim položajem u sferi odlučivanja u privatnom životu (Milić, 1994, Blagojević, 2002, nav. prema Babović, 2010). Nakon sloma socijalizma, u uslovima urušavanja institucija, produbljivanja ekonomske krize, nesigurnosti i nestabilnosti usled ratova i drugih društvenih konflikata i drastičnog propadanja materijalnog standarda većine stanovništva, dolazi do procesa retradicionalizacije i repatrijarhalizacije. Ove procese odlikuje značajno povlačenje žena iz sfere javnog života i s formalnog tržišta rada, u sferu privatnosti, gde nose vodeću ulogu u brizi o opstanku porodice u ovako nepovoljnim uslovima (Blagojević, 2002).

Sa ulaskom u period intenzivne transformacije nakon 2000. godine, rodna ravnopravnost postaje sve važnija oblast politika kojom se nastoji uticati na strukturne i kulturne činioce u osnovi rodnih nejednakosti. Domaći pravni i politički okvir za rodnu ravnopravnost usmeravan je obavezama koje je država Srbija preuzela pristupanjem međunarodnim konvencijama i platformama, među kojima su najvažnije Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) koja je ratifikovana 1981. godine, sa Opcionim protokolom, Pekinška deklaracija i platforma za akciju, usvojena 1994. godine, kao i Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija, ratifikovana 2014. godine).¹⁰⁵ Domaći okvir čine Ustav Republike Srbije, antidiskriminaciono zakono-

---

¹⁰⁵ Uz navedene konvencije i platformu, od značaja su još i Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (1948), Konvencija o političkim pravima žena (1952), Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i Opcioni protokol uz ovaj Pakt i Drugi opcioni protokol uz Pakt, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966), Bečka deklaracija i program delovanja (1993), Deklaracija o eliminaciji zlostavljanja

davstvo, Zakon o ravnopravnosti polova (2009), subsidijerno zakonodavstvo i podzakonski pravni akti.

Ustav u osnovnim odredbama eksplicitno garantuje ravnopravnost žena i muškaraca. Propisuje se obaveza države da vodi politiku jednakih mogućnosti, garantuje zaštitu dostignutog nivoa ljudskih prava, zabranjuje neposrednu i posrednu diskriminaciju po osnovu pola, ali i „drugih ličnih svojstava“. Pored toga, Ustav garantuje slobodu odlučivanja o rađanju, reguliše ravnopravnu zastupljenost žena i muškaraca u Narodnoj skupštini, izjednačava bračnu i vanbračnu zajednicu.

Zakon o ravnopravnosti polova je više puta kritikovan zbog manjkavosti i od 2016. godine radilo se na novom Zakonu o rodnoj ravnopravnosti, ali on dosad nije usvojen.

Politički prioriteti u oblasti rodne ravnopravnosti definisani su Nacionalnom strategijom za rodnu ravnopravnost 2016–2020. godine, koja je u periodu 2016–2018. godine bila sprovedena u skladu sa Akcionim planom 2016–2018. Nakon toga dolazi do zaštoja u implementaciji, jer predlog novog Akcionog plana 2019–2020 nije usvojen.¹⁰⁶ Pored toga, važna je i Strategija za sprečavanje diskriminacije koja definiše prioritete u pogledu eliminisanja diskriminacije, uključujući i onu prema polu, rodnom identitetu, ali i drugim osnovama koje mogu uz rodnu pripadnost biti osnova višestruke diskriminacije.

Od 2004. godine uspostavljaju se različiti institucionalni mehanizmi za unapređivanje rodne ravnopravnosti, koji su više puta transformisani. Danas ključni nacionalni mehanizam predstavlja Koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost (KTRR) koje je formirano Odlukom Vlade kao stalno radno telo Vlade. Iako je telo formirano na visokom nivou, pri kabinetu potpredsednice Vlade, što može ukazati na značajnu političku posvećenost unapređivanju rodne ravnopravnosti, drugi pokazatelji ove posvećenosti nisu tako dobri. KTRR raspolaže izrazito malobrojnim ljudskim resursima, a osim zarada zaposlenih, nije na drugi način podržano sredstvima iz državnog budžeta. U okviru Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja formiran je Sektor za antidiskriminacionu politiku i rodnu ravnopravnost.

žena (1993), Pekinška deklaracija i platforma za akciju (1995), Univerzalna deklaracija o demokratiji (1997) i Rezolucija Saveta bezbednosti UN 1325 „Žene, mir i bezbednost“ (2000). Značajne su i Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Evropska socijalna povelja i izmenjena Evropska socijalna povelja, te Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Za ostvarivanje jednakih mogućnosti i otklanjanje svih oblika diskriminacije žena sa invaliditetom, od posebnog je značaja Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom.

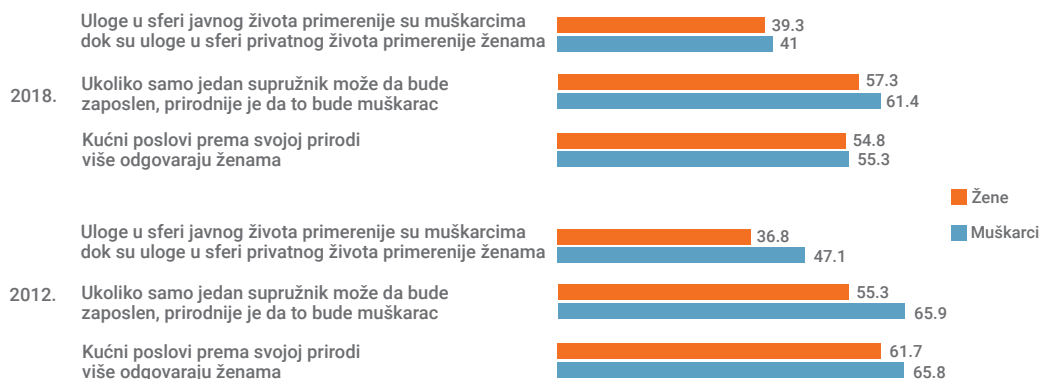
¹⁰⁶ Sam process usvajanja Strategije za rodnu ravnopravnost 2016–2020 bio je daleko manje participativan nego kada je bila u pitanju prethodna Strategija za unapređivanje rodne ravnopravnosti i poboljšanje položaja žena za period 2011–2015. godine. Nova Strategija bila je već sačinjena pre nego što je sprovedena evaluacija prethodne strategije, ali su neke preporuke evaluacije bile inkorporirane u Akcioni plan za period 2016–2018.

Parlamentarne mehanizme čine Odbor za ljudska i manjinska prava i rodnu ravnopravnost u Narodnoj skupštini Republike Srbije i Odbor za rodnu ravnopravnost u Skupštini AP Vojvodine. U većini lokalnih samouprava formirani su različiti lokalni mehanizmi za rodnu ravnopravnost kao stalna radna tela, ali je relativno malo ovih tela aktivno i podržano lokalnim budžetima.

Položaj i uloga žena u političkom odlučivanju

Rodne nejednakosti u porodici, firmi ili politici ukorenjene su u patrijarhalnim stavovima i vrednostima stanovnika Srbije. Većina muškaraca i žena smatra da je prihvatljivo da postoje rodno specifične uloge žena i muškaraca, pri čemu su uloge u sferi javnog života primerenije muškarcima, a u sferi privatnog života ženama. To je jedan od temeljnih postulata patrijarhalizma.

Grafikon 1. Razlike u stavovima o rodnim ulogama

Izvor: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beograd „Izazovi nove društvene integracije: koncepti i akteri“, 2012. i 2018. godine (samostalni proračun)

U cilju povećanja učešća žena u političkom odlučivanju, zakonom su propisane kvote za manje zastupljen pol na listama za parlamentarne i lokalne izbore – od izbora 2012. iznosile su 30%, da bi se pred izbore 2020. godine (više detalja o tome možete naći u poglavlju o izborima) procenat povećao na 40%. Zahvaljujući tim odredbama, žene čine više od trećine poslanika u Narodnoj skupštini i isto toliko odbornica u opštinskim i gradskim skupštinama. Međutim, zastupljenost žena u izvršnoj vlasti i dalje je na niskom nivou. U prethodnoj Vladi (2017–2020) je tek svako peto ministarsko

mesto zauzimala žena, uprkos tome što je premijerka bila žena (takođe i LGBT osoba). U Vladi izabranoj 2020. godine, premijerka je i dalje žena, a 43% ministara su žene. Žene su još manje zastupljene na najvišim pozicijama lokalne vlasti – činile su samo 7% od svih predsednika opština i gradonačelnika u 2019. godini (SOSV, 2019).

U javnoj službi došlo je do feminizacije brojnih profesija. Žene čine nešto više od polovine zaposlenih u državnom sektoru (ARS, 2019). Čak 68% sudija i 50% profesora univerziteta čine žene (RZS, 2019: 110).¹⁰⁷ Ali njihov udeo je manji u tužilaštvu: 40% žena su javni tužioci, a 55% zamenici javnih tužilaca. Konačno, tek jednu petinu rukovodećih mesta u snagama bezbednosti zauzimaju žene (GoS, 2017). U političkom sistemu Srbije, partije čine ključni kanal raspodele moći (Cvejić ur. 2016), ali u njima žene ne zauzimaju rukovodeće položaje. Konačno, učešće žena je nisko i u domenu ekonomske moći (na primer, malo ih je na rukovodećim položajima u bankama i korporacijama), kao i na mestima društvene moći, kao što su rukovodeća mesta na kojima se donose odluke o finansiranju naučnih istraživanja, u medijima i sportu (SIPRU, 2018).

Nasilje i agresivnost karakterišu javni diskurs u Srbiji u čitavom posmatranom periodu. Ti obrasci se jasno vide u političkim debatama koje lako skliznu u seksističke i mizogine obrasce. Takvi obrasci su vidljivi, na primer, u slučaju političkih sukoba između SNS i opozicionih političarki (Popović, 2017; Nikolić, 2017), ali su i opozicioni političari bili skloni da u mizoginom i homofobnom tonu govore o, na primer, premijerki Brnabić (RTS, 2018). Tek nakon napada na predstavnicu vlasti, Poverenica za rodnu ravnopravnost reagovala je saopštenjem i osudom.¹⁰⁸

Neki od istaknutih predstavnika političke elite bili su uključeni u sudske procese zbog seksističkih ispada, rodno zasnovanog i seksualnog nasilja. Tri primera su paradigmatična, opisana u alternativnom izveštaju Mreže SOS Vojvodine, podnetom GREVIO, u procesu izveštavanja o sprovođenju Istanbulske konvencije.¹⁰⁹ Prvi je slučaj nekadašnjeg gradonačelnika Beograda, a potonjeg ministra finansija Siniše Malog, koji je bio optužen od strane bivše supruge za nasilje i pretnje. Posledica njihovih sukoba je da je sud, mimo uobičajene sudske prakse u Srbiji, decu dodelio ocu na staranje.¹¹⁰ Drugi je slučaj nekadašnjeg ministra odbrane Bratislava Gašića koji je 2015. godine na jednoj konferenciji prokomentarisao kako „voli novinarke koje ovako lako kleknu“.

107 One čine 48% nastavnika i 55% saradnika, što znači da će udeo žena s vremenom rasti. Na Univerzitetu u Beogradu udeo žena je 51%, među nastavnicima je 47%, a među saradnicima 59% (RZS, 2019: 110).

108 Upozorenje dostupno na adresi: <http://ravnopravnost.gov.rs/rs/saopstenje-povodom-uvreda-upu-cenih-premijerki-brnabic/>, pristupljeno 4. 6. 2020. godine.

109 SOS Mreza Vojvodina (2018) NGO report on the implementation of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence in Serbia, dostupan na: <https://rm.coe.int/vsossn-independent-grevio-report-2018/1680907e9b>

110 Ibid.

Dva meseca kasnije je smenjen s funkcije ministra odbrane, ali je nepunih 16 meseci nakon toga postao direktor Bezbednosno-informativne agencije. Konačno, treći je primer Milutina Jeličića Jutke koji je u više mandata bio predsednik Opštine Brus. Posle niza optužbi i hapšenja zbog sumnje da je zloupotrebio položaj, njega su početkom 2018. godine tri žene u medijima optužile da ih je seksualno zlostavlja, a dve godine kasnije sud ga je osudio na tri meseca zatvora. U sva tri primera vidi se isti obrazac: seksističke izjave i nasilje dolaze od muškaraca iz vrha vlasti i počinioci prolaze bez ikakvih ili s malim posledicama.

Pristup resursima

Pristup različitim resursima, poput imovine, novca, savremenih tehnologija, prevoza jeste od izuzetnog značaja za rodnu ravnopravnost. Razlog leži u tome što se nejednakosti u pristupu ovim resursima reflektuju na različite šanse da se zauzmu položaji na tržištu rada, obezbedi ekonomska ili socijalna sigurnost.

Kada je reč o svojinskim pravima, u Srbiji postoje duboko ukoronjene rodne nejednakosti, posebno u seoskim zajednicama. Prema podacima Republičkog geodetskog zavoda, žene u Srbiji su vlasnice 23,4% parcela, 24,7% kuća i 42,5% stanova. Povrh toga, zajedničko vlasništvo s muškarcima imaju u još 9,5% svih nepokretnosti (parcela, kuća i stanova) (SOSV, 2019: 36). Žene na selu su ređe vlasnice nepokretnosti (kuća i parcela) u odnosu na žene iz gradova (stanovi). Osnovni razlog leži u duboko ukorenjenim patrijarhalnim obrascima nasleđivanja. Prema jednom istraživanju, žene se u 3/4 slučajeva odriču nasledstva u korist braće i drugih muških naslednika (Babović i Vuković, 2008). Pored toga, seoska domaćinstva su često patri-lokalna, što znači da se žena useljava u domaćinstvo muža, koje je, po pravilu, živi na imanju u vlasništvu njegovog oca. U gradskim sredinama imovina se češće stiče u braku, a žene po zakonu imaju automatsko pravo na deo tako stečene imovine (Porodični zakon, čl. 168 i dalje).¹¹¹

Rodne razlike prisutne su i u pristupu informaciono-komunikacionim tehnologijama (IKT) i saobraćajnim sredstvima, koja su od značaja za informisanje, ekonomsku aktivnost i socijalne kontakte. Gradska domaćinstva češće poseduju računar od seoskih (80% prema 62%) i internet (86% prema 71%), dok muškarci češće koriste internet od žena (83% prema 76%).¹¹² Istraživanje o rodnim aspektima saobraćaja (SeConS i Dornier, 2019) ukazalo je na izražene rodne nejednakosti u pristupu prevozu. Žene u

111 Ustav Srbije (čl. 62), kao i Porodični zakon, izjednačavaju bračnu i vanbračnu zajednicu u pogledu imovinsko-pravnih odnosa (čl. 191) i prava na izdržavanje (čl. 152).

112 RSZ, Baza podataka: Upotreba informacionih tehnologija (samostalna izračunavanja)

Srbiji dvostruko ređe od muškaraca poseduju vozačku dozvolu (35% naspram 71%) i znatno češće nego muškarci koriste javni prevoz, gde se muškarci najčešće prevoze sopstvenim automobilom. Stoga mobilnost žena zavisi kako od kvaliteta javnog prevoza, tako i od drugih ljudi.

Kada su u pitanju finansijski resursi, prema dostupnim podacima, ne postoje izražene razlike u posedovanju tekućeg računa: po 79% žena i muškaraca u gradu i 82% muškaraca i 81% žena na selu poseduju tekući račun. Žene nešto ređe nego muškarci poseduju debitne kartice (43% prema 47% u gradu i 40% prema 43% na selu) i imaju gotovinske zajmove (7% prema 10% u gradu i 7% prema 11% na selu) (SeConS, 2020).

Obrazovanje

U ranim fazama obrazovanja, rodne nejednakosti su prikrivene drugim oblicima nejednakosti. Na primer, pokrivenost predškolskim obrazovanjem je nešto viša kod dečaka nego devojčica (51,8% prema 48,5%), ali je mnogo niža kod seoske dece (27,3%), dece majki s niskim obrazovanjem (14,9%), dece iz najsiromašnijeg kvintila¹¹³ (8,6%) i Roma (5,7%) (UNICEF, 2014: 146–148). Na nivou osnovnog obrazovanja ne postoje nejednakosti. Najveći broj dečaka i devojčica je uključen u obrazovni proces, s veoma malim razlikama (99,1% prema 97,9%) (UNICEF, 2015: 179). Jedan zanimljiv i nerazjašnjen aspekt rodne nejednakosti u obrazovanju jeste veći procent dečaka uključenih u inkluzivno obrazovanje. Devojčice čine tek jednu trećinu ove dece. Pretpostavlja se da i je ovo posledica patrijarhalnih normi (SOSV, 2019: 22).

Na nivou srednjeg obrazovanja, slika se preokreće u korist devojčica. Stopa pohađanja je viša za devojčice, što je posledica pritiska na dečake da što pre izađu na tržište rada, posebno u siromašnim i seoskim domaćinstvima. Indeks jednakosti polova¹¹⁴ je 1,08, a posebno je visok u beogradskom regionu (1,19) i među najsiromašnijim domaćinstvima (1,22) (UNICEF, 2015: 185).

Već na ovom nivou obrazovanja uočavaju se pravilnosti koje istrajavaju i na nivou univerzitetskog obrazovanja. Devojčice češće biraju škole koje ih vode ka fakultetima, ali i oblasti kao što su socijalne usluge, lične usluge i briga, proizvodnja i obrada kože i tekstila i sl., dok je koncentracija dečaka visoka u mašinskim i elektrotehničkim školama. Obrasci rodne nejednakosti u pogledu učešća u visokom obrazovanju su opet u korist

113 Prema MICS metodologiji, domaćinstva iz uzorka istraživanja su podeljena u pet kvintila materijalnog bogatstva: najsiromašniji, drugi, srednji, četvrti i najbogatiji.

114 Neto stopa pohađanja srednje škole za devojčice (prilagođeno) podeljena s neto stopom pohađanja srednje škole za dečake (prilagođeno) (UNICEF, MICS 2014: VI).

devojaka, jer one čine većinu studenata (55,3% prema podacima iz 2017. godine). Istovremeno se održavaju obrasci segregacije prema polju obrazovanja. Devojaka ima više u oblastima kao što su: društvene nauke, administracija, pravo, medicina, prirodne nauke, dok je momaka više u oblastima kao što su: informaciono-komunikacione tehnologije, inženjerstvo, građevina itd. Ove nejednakosti će se kasnije pretvoriti u ekonomske nejednakosti na tržištu rada.

Tabela 1. Studenti prema rodu i polju obrazovanja, 2018

Polje obrazovanja	Ukupno	M	Ž	Ukupno (%)	M (%)	Ž (%)
Ukupno	256.172	111.301	144.871	100	43,5	56,5
Obrazovanje	15.218	3.339	11.879	100	22,0	78,0
Umetnost i humanističke nauke	26.912	9.030	17.882	100	33,5	66,5
Društvene nauke, novinarstvo i informisanje	29.650	10.040	19.610	100	33,9	66,1
Poslovanje, administracija i pravo	43.912	17.345	26.567	100	39,5	60,5
Prirodne nauke, matematika i statistika	17.408	5.908	11.500	100	33,9	66,1
Informacione i komunikacione tehnologije (IKT)	20.908	15.183	5.725	100	72,6	27,4
Inženjerstvo, proizvodnja i građevinarstvo	45.957	28.397	17.560	100	61,8	38,1
Poljoprivreda, šumarstvo, ribarstvo i veterina	8.688	4.440	4.248	100	51,1	48,9
Zdravstvo i socijalna pomoć	27.903	7.807	20.096	100	28,0	72,0
Usluge	19.616	9.812	9.804	100	50,0	49,0

Izvor: RZS baza podataka, <https://data.stat.gov.rs/Home/Result/11040104?languageCode=sr-Cyrl>

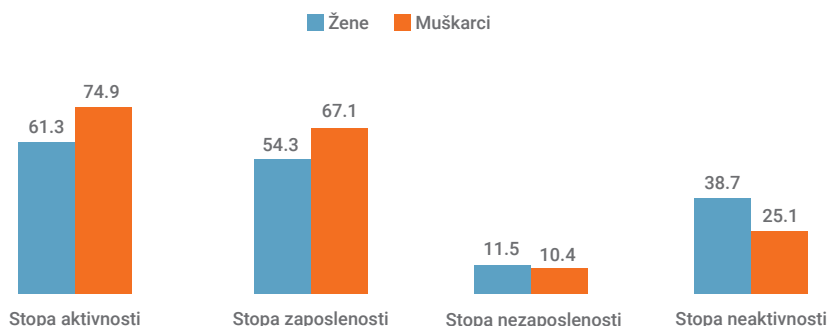
Zapošljavanje i tržište rada

Rodne nejednakosti na tržištu rada su izražene. Stope aktivnosti žena su niže, kao i stope zaposlenosti. Postoji jasna segregacija između žena i muškaraca prema sektoru i zanimanju, žene ređe zauzimaju rukovodeće položaje u privredi, a ima ih manje i među preduzetnicima. Konačno, postoje i razlike u platama, iako one nisu izražene kao u zapadnim ekonomijama.

Zvanična statistika pokazuje da su žene manje aktivne na tržištu rada: stope aktivnosti su niže, kao i stope zaposlenosti, dok su stope neaktivnosti više. Jedan od osnovnih razloga niske aktivnosti žena jesu tradicionalne norme koje ženama pripisuju uloge u porodici i domaćinstvu, kao i diskriminacija koju često vrše poslodavci. Posebno nepovoljan položaj na tržištu rada imaju mlade žene (15–24). U ovoj grupi stopa nezaposlenosti je 30%, što je više nego kod muškaraca istog uzrasta (26%) (RZS, 2019: 14–15). Još gori je položaj Romkinja ili žena sa invaliditetom: samo 4% žena sa invaliditetom i 9% Romkinja starih od 15 do 64 godine je formalno zaposleno (Marković, 2014; UNDP, 2018).

Stopa neformalne zaposlenosti je visoka i kod muškaraca (18% prema ARS 2019) i kod žena (18,6%). Neformalna zaposlenost žena najčešća je u sektorima poljoprivrede i ličnih usluga. Žene koje žive na selu, angažovane u poljoprivrednim aktivnostima na porodičnim gazdinstvima, u posebno su nepovoljnom položaju. One učestvuju među nosiocima gazdinstava tek sa 17%, dok čine većinu (63%) ukupne radne snage na gazdinstvu. Ove žene rade bez ugovora, zarade, socijalnih prava po osnovu rada (mada mogu uplaćivati penzijsko invalidsko osiguranje kao članice registrovanih gazdinstava) (Bogdanov, Babović, 2018).

Grafikon 2. Osnovni pokazatelji na tržištu rada, muškarci i žene od 15 do 64, 2019. godina

Izvor: RZS, 2019: 14-15

Udeo žena među preduzetnicima je povećan od 2011. do 2014. godine (sa 26% na 34%), ali je još uvek nizak. Najveći deo preduzetnica motivisan je nemogućnošću da se zaposle, a tek jedna trećina je motivisana poslovnim idejama. Šanse za uspeh preduzetnica iz ove druge grupe su, očekivano, više (Babović, 2010).

Horizontalna rodna segregacija (prema sektorima i zanimanjima) je izražena, a kako pokazuje Indeks rodne ravnopravnosti, u periodu 2014–2016. godine dodatno se povećala. Ova segregacija ima korene u obrazovanju i ispoljava se kao koncentracija zapošljavanja žena u sektorima socijalnih usluga (obrazovanju, zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti). S druge strane, muškarci se koncentrišu u industriji, građevinskom i IKT sektoru (SIPRU, 2018).

Efekat staklenog plafona predstavlja još jedan oblik diskriminacije žena na tržištu rada. Prema podacima Agencije za privredne registre, među menadžerima aktivnih preduzeća 38% su žene (RZS, 2017: 78). U slučaju javnih preduzeća, čiji su osnivači opština ili grad, žene su zastupljene među menadžerima sa samo 15,5%, dok su među članovima nadzornih odbora tih preduzeća zastupljene sa 28,9% (PZR, 2017: 16).

Rodni jaz u zaradama je u porastu, mada nije na visokom nivou kao u nekim drugim zemljama. Razlika između prosečnih zarada žena i muškaraca se kontinuirano povećava od početka 21. veka. Prosečna zarada muškaraca 2004. godine bila je 22.000, a žena 21.000 dinara. Trinaest godina kasnije taj odnos je 77.000 prema 63.000 (RZS, 2017: 81). Razlika je dakle porasla sa 5% na 22%. Ovo je neprilagođeni rodni jaz, na koji utiču osobine zaposlenih (obrazovanje, godine staža, hijerarhija itd.). Prilagođeni rodni jaz se dobija kada se porede žene i muškarci istih karakteristika. Poslednji put, ovaj indeks je računat 2013. godine i tada je jaz u platama iznosio 11% (Avlijaš et al., 2013: 10–11). Rodni jaz u zaradama nije predmet intervencije nijedne politike u Srbiji, kako one usmerene na rodnu ravnopravnost tako i one usmerene na zapošljavanje i uslove rada. Rodni jaz postoji i kada je reč o penzijama: 8% muškaraca i čak 17% žena ne primaju nijednu vrstu penzije, a prosečna penzija koju žene dobijaju je 80% prosečne penzije muškaraca (Babović et al., 2018).

Diskriminacija pri zapošljavanju je raširena. Prema istraživačkim podacima, 53,5% žena je imalo takvo iskustvo (postavljana su im pitanja o bračnom statusu, privatnom životu, koliko su koristile bolovanja na prethodnom poslu itd.). Još više ispitanica prijavljuje diskriminaciju na radnom mestu, čak 57,7%. Žene zaposlene u privatnom sektoru bile su češće izložene diskriminaciji nego žene zaposlene u javnom sektoru (64,8% prema 48,7%), kao i one zaposlene u neformalnu u odnosu na zaposlene u formalnom sektoru (Nikolić-Ristanović et al., 2012).

Rodne nejednakosti se nastavljaju i u okvirima domaćinstava. U našoj kulturi, neplaćeni rad u domaćinstvu je prevashodno obaveza žena. Prema podacima RZS iz

Ankete o korišćenju vremena, 67,9% žena i 11,5% muškaraca kuva ili obavlja druge aktivnosti u domaćinstvu svakoga dana. Iako provode manje vremena u plaćenom radu, žene u proseku u toku dana rade više nego muškarci, zato što puno vremena provode u neplaćenom radu. Osim toga, žene imaju manju moć, pogotovo kad je reč o odlukama u vezi s kućnim budžetom. One odlučuju o svakodnevним rashodima, dok strateške odluke o kućnom budžetu donose muževi (Babović, 2009). Žene iz seoskih domaćinstava posebno su pogođene, jer iako puno rade na neplaćenim poslovima u domaćinstvima, nemaju ravnopravnog udela u raspodeli prihoda (Babović, Vuković, 2009).

Rodno zasnovano nasilje

Kao posledica strukturnih nejednakosti u društvu, kako ekonomskih tako i političkih i širih društvenih, te raširenih patrijarhalnih stavova, u Srbiji je rašireno rodno zasnovano nasilje. Čak 62% žena u Srbiji imale su iskustvo nasilja (fizičkog, psihičkog i seksualnog) ili proganjanja. Najčešći oblici nasilja su partnersko psihičko nasilje (44%)¹¹⁵ zatim fizičko nasilje od strane partnera (17%), te fizičko nasilje od strane drugih muškaraca (9%) (OSCE, 2019). Veće šanse da dožive nasilje imaju žene koji žive s partnerima koji ne rade ili rade prekarne poslove, imaju niže obrazovanje, one čiji partneri imaju problem sa zloupotrebom alkohola ili su učestvovali u ratovima. Faktor koji najviše doprinesi riziku da dožive nasilje jeste iskustvo nasilja tokom detinjstva, zatim ekonomska deprivacija i zavisnost, kao i invaliditet i raseljenost (OSCE, 2019: 62–63).

Kao što vidimo, nasilje je i dalje relativno rašireno, iako je kriminalizovano novim zakonodavstvom,¹¹⁶ a država i nevladine organizacije više od dve decenije sprovode kampanje i programe za sprečavanje nasilja. Uprkos svemu tome, stopa prijavljivanja je mala: samo 9% žena koje su imale iskustvo partnerskog nasilja prijavile su ga policiji (OSCE, 2019). Na kraju perioda nastupila je značajna i simbolička promena kada je nekoliko umetnica u javnost izašlo sa optužbama za seksualno nasilje.

---

115 Ono se javlja u različitim oblicima: ekonomsko (kada muškarci ženama zabranjuju da raspolažu novcem i da ga samostalno troše), kontrola ponašanja (zabranjuju ženama da se viđaju s prijateljima i porodicom i sl.), emocionalno zlostavljanje (kada ponižavaju žene ili im prete).

116 Pravni okvir u Srbiji definisan je u oblasti zaštite od nasilja međunarodnim obavezama (CEDAW konvencija, opšte preporuke 19 i 35, Istanbulska konvencija) i domaćim zakonima (Krivični zakon i Zakon o sprečavanju nasilja u porodici).

Unakrsne nejednakosti – rod i druge ranjivosti?

U posebno nepovoljnom položaju su žene iz marginalizovanih grupa, odnosno žene koje su izložene višestrukoj marginalizaciji – prema rodnoj pripadnosti i nekom drugom osnovu, poput pripadnosti: etničkim, verskim, seksualnim manjinama, invaliditetu, starosti ili drugom osnovu. U zavisnosti od specifičnih karakteristika i položaja marginalizovanih grupa, zavise i specifične odlike rodnih nejednakosti, kao i posebne teškoće s kojima se suočavaju žene iz tih grupa.

Tako, recimo, žene iz nacionalnih manjina suočavaju se sa značajnim preprekama u političkoj participaciji, većim nego žene iz većinske populacije. Pošto se evidencija o nacionalnoj pripadnosti pripadnika većinskih političkih stranaka ne vodi, nije poznato koliko je među njima žena pripadnica nacionalnih manjina. Od 20 poslanika predstavnika nacionalnih manjina u sadašnjem sazivu parlamenta, samo je šest žena. Žene čine između 30% i 40% pripadnika saveta nacionalnih manjina.¹¹⁷

Položaj Romkinja je posebno nepovoljan u svim ključnim dimenzijama socio-ekonomskog položaja i ljudskih prava. Romi ranije napuštaju obrazovanje, pre kraja osnovne škole. Dok u opštoj populaciji 98% dece završi osnovnu škola, kod Romkinja je taj broj tek 63%. One gotovo da ne idu u srednje škole: samo 14,9% Romkinja pohađa srednju školu, u odnosu na 28% dečaka (UNICEF, 2015: 29). Položaj Roma na tržištu rada i u obrazovanju izrazito je loš. Uz to, velika većina Roma živi u nepovoljnim stambenim uslovima, u nehygienjskim naseljima. U takvim okolnostima, njihovo zdravlje je ugroženo, a i u tom pogledu primećuju se obrasci rodne nejednakosti unutar romske populacije. Posebno veliki problem koji ugrožava blagostanje Romkinja jesu rani brakovi, koji prema Istanbulskoj konvenciji predstavljaju oblik rodno zasnovanog nasilja. MICS podaci iz 2014. godine pokazuju da je svaka treća Romkinja starosti 15 do 19 godina već bila trudna ili rodila dete (prema 2,7% u opštoj populaciji), a da je 16,9% već stupilo u brak (prema 0,8% u opštoj populaciji). U opštoj populaciji žena starih 20–49 godina 6,8% je stupilo u brak pre navršenih 18 godina, među ženama iz romskih naselja istog uzras takvih je 57% (UNICEF, 2015: 99, 102, 215, 218). Zbog takvih praksi, Romkinje se veoma rano isključuju iz obrazovanja i time bivaju ne samo isključene s tržišta rada već i izložene brojnim socijalnim rizicima, poput: siromaštva, odsustva socijalnih osiguranja, nedostatka informacija ili pristupa institucijama zdravstvene i socijalne zaštite i dr.

Starije žene se suočavaju s problemima povezanim s penzijama, adekvatnom zdravstvenom zaštitom i dugotrajnom negom. One u proseku duže žive nego muškarci, ali i duže žive sa zdravstvenim tegobama. Žene ređe nego muškarci primaju invalidske

117 Podaci o sastavima saveta nacionalnih manjina mogu se naći na adresi: <http://mduls.gov.rs/registri/registar-nacionalnih-saveta-nacionalnih-manjina/?script=lat>, pristupljeno 4. 6. 2020. godine.

penzije i starosne penzije na osnovu zaposlenosti ili samostalnih delatnosti. Na 100 muškaraca koji primaju starosnu penziju na osnovu zaposlenosti, dolazi 94 žena koje su ostvarile takvo pravo, a na 100 muškaraca koji su ostvarili pravo na penziju na osnovu obavljanja samostalnih delatnosti dolazi tek 54 žene s takvim pravom (Babović i dr., 2018). To je i jedan od razloga zbog kojih starije žene imaju više stope rizika od siromaštva nego muškarci (22% prema 15,2%). One se češće suočavaju i s materijalnom deprivacijom (22,3% prema 17,9%) i češće ocenjuju svoje zdravlje kao loše ili veoma loše, te češće navode da imaju nezadovoljene potrebe za zdravstvenom zaštitom. Dugotrajna nega koja objedinjuje usluge socijalne i zdravstvene zaštite u Srbiji nije dovoljno razvijena niti dostupna značajnom broju starijih žena i muškaraca.

Prema popisu stanovništva, u Srbiji je 2011. godine bilo 332.840 žena sa invaliditetom, što je činilo udeo od 9,03% žena sa invaliditetom u ukupnoj populaciji žena.¹¹⁸ Ove žene se suočavaju s višestrukim preprekama u socijalnom uključivanju: one su gotovo potpuno isključene s tržišta rada, suočavaju se s fizičkim, komunikacijskim i drugim barijerama u pristupu društvenim institucijama i često nemaju adekvatnu zdravstvenu (npr. odsustvo adekvatnih ginekoloških stolova) i socijalnu zaštitu (npr. nepristupačna zaštita od nasilja u porodici) (SOSV, 2019).

Zaključak

Opis stanja ukazuje da su rodne nejednakosti u Srbiji i dalje veoma izražene. One su prisutne u brojnim aspektima, od političke participacije i uticaja na ključne politike u zemlji, preko pristupa resursima i učešća u ekonomskom životu koji je značajno nepovoljniji za žene i vodi njihovom slabijem ekonomskom položaju i većim rizicima od siromaštva i deprivacije, pa do nepravične podele neplaćenog kućnog rada i brige o porodici i najdrastičnijih oblika nejednakosti ispoljenih kao nasilje nad ženama, kako u sferi njihovog učešća u javnom životu tako i u sferi privatnih intimnih i porodičnih odnosa.

Za promenu stanja i unapređivanje rodne ravnopravnosti od ključnog su značaja zakonski okvir, institucionalni mehanizmi i promene svesti kod svih građana i građanki. Iako su poslednje dve decenije reformskih procesa donele i uspostavljanje osnovnog zakonskog i strateškog, kao i institucionalnog okvira za unapređivanje rodne ravnopravnosti, kako ukazuju spori trendovi promene stanja, kao i procesi neefektivnog sprovođenja zakona i politika, te slabi mehanizmi za rodnu ravnopravnost na svim

---

118 Republički zavod za statistiku, popis stanovništva 2011. godine, <http://data.stat.gov.rs/Home/Result/3102010801?languageCode=sr-Cyrl>

nivoima, stiče se utisak da su ovi reformski procesi formalistički i ne dovode do značajnih suštinskih promena. Proces slabljenja institucionalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost i marginalizacija pitanja rodne ravnopravnosti u definisanju nacionalnih i lokalnih političkih prioriteta, teku paralelno sa slabljenjem demokratskih institucija i jačanjem autoritarnih tendencija u vlasti i društvu.

Literatura

- ARS (2019). Anketa o radnoj snazi. Beograd: Republički zavod za statistiku.
- Avlijaš, S., Ivanović, N., Vladislavljević, M., Vujić, S. (2013). Gender Pay Gap in the Western Balkan Countries: Evidence from Serbia, Montenegro and Macedonia, Belgrade: FREN.
- Babović, M (2010b). Rodne ekonomske nejednakosti u komparativnoj perspektivi: Srbija I EU, SeConS, ISIFF, Beograd.
- Babović, M (2009). Radne strategije i odnosi u domaćinstvu: Srbija 2003–2007 U: Milić, Anđelka (ur). Porodice u Srbiji danas u komparativnoj perspektivi. Beograd: ISIFF.
- Babović, M (2010). Polazna studija o preduzetništvu žena u Srbiji. UN Women, Beograd.
- Babović, M (2014). Položaj žena u biznis sektoru u Srbiji, SeConS, Beograd.
- Babović, M. i Vuković, O. (2008). Žene na selu kao pomažući članovi poljoprivrednih domaćinstva: položaj, uloge i socijalna prava. Beograd: UNDP.
- Babović, M., Veličković, K., Stefanović, S., Todorović, N., Vračević, M. (2018). Socijalna uključenost starijih osoba (65+) u Srbiji. Beograd: Crveni krst.
- Babović, M i dr. (2018). Socijalna uključenost starijih osoba u Srbiji, Crveni krst Srbije, Beograd.
- Blagojević, M (2002). Žene i muškarci u Srbiji 1990–2000: urođnjavanje cene haosa. U: Bolčić, S., Milić, A. (ur.) Srbija krajem milenijuma: razaranje društva, promene i svakodnevni život, ISIFF, Beograd: 283–314.
- Bogdanov, N. i Babović, M. (2018). Radna snaga i rad na poljoprivrednim gazdinstvima – stanje i trend, Republički zavod za statistiku, 2018, Beograd.
- Cvejić, S (2016) (ur.). Informal power networks, political patronage and clientelism in Serbia and Kosovo*. Belgrade: SeConS.
- GoS (2017). Fourth Periodic Report Submitted by Serbia under Article 18 of the Convention to the Committee on the Elimination of Discrimination against Women. Belgrade: Government of Serbia.
- Hughson, M. Men in Serbia: Changes, Resistance and challenges. IMAGES Survey Results. 2018.
- Janković, B., Todorović, N., Vračević, M. (2015). Dobro čuvana porodična tajna, Crveni Krst,

Beograd.

Marković, Milan (2014). Osobe sa invaliditetom u Srbiji – Popis stanovništva, domaćinstva i stanova 2011. godine. Beograd: Republički zavod za statistiku.

Milić, A. (1994) Žene, politika, porodica, Institut za političke studije, Beograd.

Nikolić-Ristanović, V., Čošić, S., Nikolić, J., Šaćiri, B. (2012). Diskriminacija žena na tržištu rada u Srbiji, Viktimološko društvo Srbije, Beograd.

Nikolić, M (2017). Odbornica na meti uvreda zbog teksta o Vučiću i Brnabić, N1, dostupno na: <http://rs.n1info.com/Vesti/a314216/Vrsac-Odbornica-DS-na-meti-uvreda.html>, pristupljeno 4. 6. 2020. godine

OSCE (2019) Wellbeing and safety of women: OSCE led survey on violence against women, Serbia result report, OSCE, Vienna, <https://www.osce.org/secretariat/419750?download=true>

Popović, V (2017). Nastavljene pretnje poslanici Marinki Tepić, država ne reaguje. Glas Amerike 13. 12. 2017. godine, dostupno na: <https://www.glasamerike.net/a/pretnje-poslanici-marinki-tepic-drzava-ne-reaguje/4162664.html>, pristupljeno 4. 6. 2020. godine

Poverenik (2015). Redovni Godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti. Beograd: Poverenik za zaštitu ravnopravnosti.

PZR (2017). Rodna ravnopravnost u jedinicama lokalne samouprave. Beograd: Poverenik za zaštitu ravnopravnosti.

RTS (2018). Srbija postaje normalna, a ne lopovska država, RTS 21. 9. 2019. godine, dostupno na: <https://www.rts.rs/page/stories/ci/story/1/politika/3265554/srbija-postaje-normalna-a-ne-lopovska-drzava.html>, pristupljeno 4. 6. 2020. godine

RZS (2017). Žene i muškraci u Republici Srbiji. Beograd: Republički zavod za statistiku.

RZS (2019). Anketa o radnoj snazi 2019. Bilten, Beograd: Republički zavod za statistiku.

RZS (2019). Visoko obrazovanje 2018–2019. Beograd: RZS.

SeConS (2020). Rodna ravnopravnost, poljoprivreda i ruralni razvoj u Republici Srbiji, izveštaj pripremljen za FAO, radni dokument.

SeConS i Dornier (2019). Rodna ravnopravnost u saobraćaju u Srbiji. Beograd: SeConS, GmbH Dornier Consulting International, <https://secons.net/publications.php?p=109>

SIPRU (2018). Indeks rodne ravnopravnosti u Srbiji 2018. Beograd: Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije.

SOS Vojvodina (2018) NGO report on the implementation of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence in Serbia, <https://rm.coe.int/vsosl-independent-grevio-report-2018/1680907e9b>

UNDP (2018). Humani razvoj marginalizovanih Roma. Dostupno na: http://www.rs.undp.org/content/serbia/sr/home/presscenter/articles/2018/te_ak_polo_aj-roma-na-zapadnom-balkanu.html, pristupljeno 4. 6. 2020. godine.

UNDP (2018). *Roma at Glance*, Serbia 2018

UNICEF (2015). Serbia Multiple Indicator Cluster Survey 2014 and Serbia Roma Settlements Multiple Indicator Sluster Survey. Belgrad: UNICEF https://www.stat.gov.rs/media/3528/mics5_report_serbia.pdfSOSV (2019). Broader shadow report to the Committee for the Elimination of All Forms of Discrimination against Women regarding the fourth reporting cycle of Serbia. SOS Network Vojvodina.

UNICEF, Istraživanje višestrukih pokazatelja, Srbija i romska naselja 2014, Beograd: 215, 218.

Veljković, Jelena (2018). Majke bez prava na starateljstvo nad decom i pomoći države, KRIK, dostupno na: <https://javno.rs/istrazivanja/preview/majke-bez-prava-na-starateljstvo-nad-decom-i-pomoci-drzave#.W2rClalOGcQ.facebook>, pristupljeno 8. 6. 2020.